

СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЯКІ РЕГЛАМЕНТУЮТЬ КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕВИКОНАННЯ СУДОВОГО РІШЕННЯ

БОГОНЮК Галина Іванівна - аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін Львівського державного університету внутрішніх справ

В статті досліджено питання суб'єктивної сторони складів злочинів, регламентують кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення. Визначено, що суб'єктивна сторона розглядається тільки прямим чином.

Ключові слова: невиконання судового рішення, суб'єктивна сторона, прямий умисел.

Постановка проблеми

Будь-який злочин характеризується за допомогою ознак, які відносяться не лише до зовнішньої, але й до внутрішньої сторони злочинної поведінки особи. Таку внутрішню сторону злочину, що відображає психічне ставлення особи до суспільно небезпечного діяння, що нею вчиняється, і до його наслідків у юридичній літературі прийнято називати суб'єктивною стороною [1, с. 142]. Відповідно, завершальний етап у констатації наявності складу злочину, як єдиної підстави кримінальної відповідальності за невиконання судового рішення, – це встановлення всіх ознак його суб'єктивної сторони, що «відображає ставлення свідомості і волі людини до суспільнонебезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків» [2, с. 142].

Стан дослідження

Дослідженню суб'єктивної сторони складів злочинів присвятили свої роботи такі науковці, як П.С. Дягель, М.Й. Коржанський, Н.Ф. Кузнєцова, П.С. Мати-

шевський, В.А. Нерсенян, А.О. Пінаєв, О.І. Рарог та інші. Натомість, питання суб'єктивної сторони складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення, розглядали такі вчені, як М. А. Гараніна, В.А.Головчук Ю.И. Кулешов, К.О. Летягина та інші. Водночас, вважати дослідження цієї проблематики вичерпним неможливо, оскільки у контексті реформування національного законодавства виникають питання, що потребують наукового осмислення та аналізу.

Тому **основним завданням** цієї статті є дослідження питання суб'єктивної сторони складів злочинів, якими передбачена кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення.

Виклад основних положень

Під суб'єктивною стороною злочину в науці кримінального права розуміють психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння і його наслідків, що характеризуються конкретною формою вини, мотивом і метою злочину. Утворюючи психологічний зміст суспільно небезпечного діяння, ця сторона злочину є його внутрішньою (відносно зовнішньої об'єктивної сторони злочину) стороною – невід'ємною від суб'єкта [3, с. 115].

З'ясування ознак суб'єктивної сторони складу злочину зводиться, насамперед, до встановлення психічного ставлення

суб'єкта до вчиненого ним злочину, тобто обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони будь-якого складу злочину є вина у формі умислу або необережності. Мотив, мета та емоції мають допоміжне значення та розкривають психологічний зміст суб'єктивної сторони складу злочину. На відміну від вини, мета, мотив і емоції є факультативними ознаками складу злочину, які у передбачених законом випадках можуть виступати ознаками основного або кваліфікованого складів, а також впливати на кримінальну відповідальність як обставини, що обтяжують або пом'якшують покарання. У кримінально-правовій літературі вказується, що таке розмежування на основні та факультативні ознаки в Загальній частині кримінального права показує, що найбільш важливою визнається необхідність саме загального встановлення психічного ставлення особи до вчинення суспільно небезпечного діяння та його наслідків, а більш детальне встановлення конкретної причини виникнення такого психічного стану (мотив), результату, який планує отримати така особа, учиняючи відповідні дії (ціль), стають обов'язковими тільки при визначенні їх у кримінально-правових нормах Особливої частини кримінального права [4, с.161]. Тобто вина є обов'язковою ознакою кожного складу злочину та характеризується вольовим та інтелектуальним ставленням винної особи до вчинюваного нею діяння та суспільно небезпечних наслідків, а такі ознаки, як мотив, мета та емоційний стан є додатковими ознаками та мають кримінально-правове значення лише у тому випадку, коли ці суб'єктивні ознаки безпосередньо передбачені у кримінальному законі. Отже, визначення ставлення винної особи до свого діяння та наслідків є обов'язковим у кожному конкретному складі злочину, а встановлення мотиву, мети чи емоційного стану – тільки тоді, коли на це прямо вказує положення кримінального закону.

Отже, основною ознакою суб'єктивної сторони в злочинах, що посягають на порядок виконання судових рішень, є вина. Відповідно до ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та

її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Р.В. Вереша зазначає, що форма вини визначається закріпленням у законі співвідношенням психічних елементів (свідомість і воля), які утворюють зміст вини, тобто розбіжностями в інтенсивності і вираженості інтелектуальних і вольових процесів, що протікають у психіці суб'єкта злочину [4, с. 15]. У літературі зазначається, що законодавець при визначенні умислу використовує зміст інтелектуального і вольового елементів психіки. Інтелектуальний критерій умислу складається з таких елементів: 1) усвідомлення суспільної небезпеки вчинюваних дій; 2) передбачення настання суспільно небезпечних наслідків і причинного зв'язку між діянням і такими наслідками [5, с. 151 – 152].

У науці кримінального права переважаючою є думка про те, що злочини з формальним складом можуть вчинятися виключно з прямим умислом, а формула для визначення вини є такою: особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер вчинюваної дії й бажала вчинити цю дію [5, с. 14]. В. М. Куц та О. Бондаренко зазначають, що з огляду на те, що законодавче визначення необережної форми вини сфокусоване на суспільно небезпечних наслідках діяння, а вони не входять до структури об'єктивної сторони формальних складів злочину, можливість вчинення такого злочину з необережності виключається. Отже, без зміни теоретичного розуміння та законодавчого визначення форми вини необережний злочин з формальним складом уявити неможливо. Такі злочини є винятково умисними [6, с. 36]. Протилежної позиції щодо характеристики вини у формальних складах злочину притримується Б.С. Нікіфоров. На його думку, слід виходити з того, що суспільно небезпечний результат завжди є органічно втіленим у діяння. Вчинення діяння є не чим іншим, як спричиненням певних наслідків. Умисел – форма психічного ставлення не до власне діяння, а до його соціальної сутності, тобто до його наслідків [7, 27–28]. Ще більш категоричними є міркування В.М. Мельничка, який стверджує, що встановлювати вину у злочинах з формальним складом необхід-

но лише на підставі психічного ставлення суб'єкта до можливих наслідків цього злочину, до заподіяння шкоди у сфері об'єкта посягання. При цьому потреби у з'ясуванні вольової ознаки стосовно діяння взагалі не існує [8, с. 21].

Послідовним прихильником необхідності встановлення психічного ставлення до наслідків злочинного діяння у будь-якому складі злочину, в тому числі і в формальному усіченому, є відомий український криміналіст професор А.О. Пінаєв. При цьому він влучно зазначає, що у формальних складах злочину за межі складу виводяться не наслідки посягання, а лише їх розміри. На думку вченого, яку важко спростувати, у злочинах з формальним складом «... особа не лише усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї дії чи бездіяльності, але й передбачає її суспільно небезпечні наслідки, бажаючи їх настання» [9, с. 147]. Справді, важко уявити, що, вчиняючи злочин, особа не усвідомлює спричинення шкоди комусь або чомусь внаслідок таких її дій. Мається на увазі, що цілком осудна адекватна людина може оцінювати суспільну небезпеку внаслідок вчинення своїх дій та може передбачати їх настання. Тобто у будь-якому разі, людина завжди критично оцінює не лише свої дії, а й наслідки, що можуть настати внаслідок її дій.

Інша річ, що у деяких випадках законодавець вважає достатнім для криміналізації визначення суб'єктивного ставлення особи до діяння, без необхідності встановлення ставлення цієї особи до наслідків, однак це не означає, що внаслідок цього діяння не заподіюється шкода (у такому разі не було б злочину (за умови незаподіяння істотної шкоди або не створення загрози її заподіяння). З огляду на зазначене вважаємо, що визначення ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків є обов'язковим у кожному конкретному складі злочину, адже безнаслідкових злочинів немає.

У кримінально-правовій літературі вказується: в окремих випадках форма вини конкретного складу злочину може встановлюватися завдяки викладу конкретної диспозиції статті в тексті КК України [4, с.151]. Така думка є справедливою і щодо складу

злочину, передбаченого ст. 382 КК України. Так, диспозиція ст. 382 КК України містить пряму вказівку на умисну форму вини як обов'язкову ознаку складу даного злочину. На думку науковців, змістом вини злочину, що посягає на встановлений порядок виконання судових рішень, є лише прямий умисел [10, с. 538]. Однак, зауважимо, що законодавець не визначає, який саме вид умислу притаманний для даного злочину, у ч.1-4 цієї статті лише міститься вказівка на те, що такі діяння особи (невиконання судового рішення) будуть визнаватися злочином лише за умови вчинення їх умисно.

Відповідно до положень ст. 24 КК України закріплено такі види умислу, як прямий та непрямий. Кожному з цих різновидів умислу властиве певне, лише йому притаманне сполучення інтелектуальних і вольових процесів, тобто кожен із них має специфічний зміст. Відповідно до ч.1-3 ст.24 КК України прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання, а непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання. З огляду на таке трактування умислу виходить, що суб'єкт злочину, передбаченого ст. 382 КК України, повинен усвідомлювати, що не виконує або перешкоджає виконанню рішенням суду і бажав або свідомо припускає, що це судові рішення внаслідок вчинюваних ним дій чи бездіяльності не буде виконаним. Хоча, беззаперечно, склади злочину, передбачені ч.1, 2, 4 ст. 382 КК України, є формальними (оскільки містять вказівку лише щодо діяння без визначення у диспозиції суспільно-небезпечних наслідків такого діяння), однак із змісту кожної із вищевказаних частин цілком очевидним є наслідок такого діяння – невиконане рішенням суду. З огляду на це, якщо особа усвідомлює суспільнонебезпечний характер свого діяння – усвідомлює, що вона своїми діями не виконує рішення суду чи перешкоджає його виконанню, то неможливо

заперечувати, що вона діє з прямим умислом, адже припустити, що вона не бажала настання наслідку, що судові рішення не буде виконане – неможливо.

Водночас, зважаючи на те, що кваліфікуючою ознакою даного складу злочину є заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, то виникає необхідність встановлення ставлення винної особи до заподіяння такої шкоди. В.І. Борисов та В.І. Тютюгін вважають, що психічне ставлення до наслідків у виді заподіяння істотної шкоди, що передбачені ч.3 ст. 382 КК України, як в умисній, так і в необережній формі вини [11, с.114]. Розглядаючи це питання, зауважимо, що відповідно до положень ст. 24 та 25 КК України, основна відмінність між умислом та необережністю полягає у вольовому ставленні особи до суспільнонебезпечних наслідків, що настають у результаті вчинення злочину.

О.Ф. Бантишев та С.А. Кузьмін, розглядаючи проблему визначення вини у злочинах із змішаною протиправністю, зазначають, що найбільшу проблему становить те, що форма вини у таких складах злочинів, у переважній більшості випадків, має комплексний характер та повинна включати не менше як два самостійні елементи: психічне ставлення особи до безпосереднього порушення правил (у даному випадку правил виконання судових рішень) та психічне ставлення до безпосередньо спричинених наслідків. Науковці доводять, що діяння і наслідок повинні перебувати у причинному зв'язку, що, у свою чергу, має (або повинен) бути усвідомлено суб'єктом злочину. При цьому тільки сукупність діяння, наслідку та причинного зв'язку між ними може бути покладена в основу кваліфікації за об'єктивною стороною злочину. Таким чином, і психічне ставлення особи – суб'єкта злочину повинно поширюватись на всі ці три складові елементи об'єктивної сторони складу злочину, оскільки відсутність кримінально-правової вини щодо будь-якої з цих складових об'єктивної сторони виключить наявність суб'єктивної сторони у складі злочину, а отже, і самого злочину [12, с.164]. Таке трак-

тування взаємозв'язку суб'єктивного ставлення особи до діяння і наслідків візьмемо за основу при визначенні форми та виду вини у складі злочину, що передбачений ч. 3 ст. 382 КК України.

У літературі зазначається, що психічне ставлення до істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб (ч. 3 ст. 382 КК України) може характеризуватися умислом або необережністю [13, с. 995]. Вважаємо, що умисне невиконання судового рішення або перешкоджання його виконанню вчиняється виключно із прямим умислом, оскільки особа, вчиняючи такі дії не лише усвідомлює суспільнонебезпечний характер своїх дій, а й передбачає суспільнонебезпечні наслідки свого діяння, а саме бажає, щоб судові рішення було невиконаним. При цьому мотиви та мета таких дій чи бездіяльності для кримінально-правової оцінки вчиненого значення не мають. У випадку ж спричинення істотної шкоди внаслідок таких умисних дій можемо говорити про наявність непрямого умислу, адже особа, усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, передбачала його суспільно небезпечні наслідки у вигляді заподіяння істотної шкоди і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання. Водночас, у зв'язку із тим, що законодавець чітко не визначив, яку саме шкоду слід вважати істотною, то важко говорити про те, що особа має усвідомити істотний характер шкоди, адже сам законодавець чітко не визначив якісний та кількісний її вимір. З огляду на це, можемо зробити висновки, що заподіяння такої істотної шкоди може бути і необережним у виді злочинної самовпевненості чи недбалості.

Отже, психічне ставлення до істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб (ч. 3 ст. 382 КК України) може характеризуватися умислом або необережністю. Такий висновок можна зробити на підставі того, що особа, не виконуючи рішення суду, може і не передбачати можливості настання наслідків у виді заподіяння істотної шкоди

охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, або ж, передбачаючи їх настання, легковажно розраховувати на їх відвернення. При цьому, для кваліфікації за цією частиною статті з урахуванням саме цієї кваліфікуючої ознаки слід брати до уваги те, що саме розуміла винна особа під істотною шкодою, адже законодавчого тлумачення даного поняття немає. Тобто у цьому випадку саме від визначення ставлення винної особи до настання наслідків у виді спричинення істотної шкоди і визначатиметься або прямий чи непрямий умисел, або ж необережність у формі злочинної самовпевненості або злочинної недбалості. Загалом, встановлення виду та форми вини жодним чином на кваліфікацію даного злочину не впливає, однак може бути підставою для індивідуалізації кримінальної відповідальності.

Окрім цього, як уже зазначалось, факкультативними ознаками суб'єктивної сторони злочину «Невиконання судового рішення» є: мотив, мета та емоційний стан суб'єкта цього злочину. А.А. Піонтковський вважає, що «такі категорії, як мотив та мета злочину можна застосовувати лише по відношенню до умисних злочинів» [14, с. 291]. Аналіз положень ст. 382 КК України дозволяє визначити, що законодавець не вказує на мотив, мету та емоційний стан вчинення злочину, що свідчить про те, що вони не є обов'язковими ознаками складу злочину, що розглядається.

Таким чином, можна констатувати, що ці ознаки жодним чином не впливають на кваліфікацію вчиненого, однак обов'язково підлягають з'ясуванню та доведенню. За умови їх встановлення мотив, мета та емоційний стан можуть лише слугувати підставою для індивідуалізації кримінальної відповідальності, оскільки неможливо вибрати найбільш ефективні методи виправлення та перевиховання злочинців без з'ясування усіх мотивів та цілей злочину.

Що ж стосується визначення форми і виду вини у злочинах, що передбачені у статтях 388, 389 та 389І КК України, то безумовним є визначення форми вини у злочині, що передбачений ст. 389І КК

– це є умисел (адже це безпосередньо визначено у самому законі). Що ж стосується визначення форми та виду вини у злочинах, що передбачені у статтях 388 та 389 КК України, то у літературі зазначається, що суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 388 КК, характеризується лише прямим умислом, а мотиви його вчинення можуть бути різними і на кваліфікацію не впливають, а суб'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 389 КК, припускає лише прямий умисел та спеціальну мету – ухилитися від відбування покарання [11, с. 119]. Показово, що за результатами проведеного анкетування, на запитання: «З якою формою вини вчиняються злочини, які посягають на порядок виконання судового рішення?» 85 % респондентів зазначили, що такі посягання вчиняються з умисною формою вини, натомість, 15 % стверджує, що під час невиконання судового рішення присутній лише прямий умисел.

Такий висновок про умисність цих злочинів є цілком логічний з огляду на сукупність тих діянь, що визначають об'єктивну сторону цих злочинів, адже навряд чи можна необережно відчужити чи розтратити майно або ж необережно ухилитися від сплати штрафу, маючи на меті не виконувати це покарання. Так, К. порушив взяте на себе зобов'язання, а саме: самовільно, до завершення розгляду кримінальної справи в суді, реалізував речовий доказ, – 01.08.2010 року відчужив належний йому автомобіль марки «Mazda Xedox 9 2.0I», який в ході розслідування кримінальної справи, порушеної стосовно нього та інших осіб за ознаками вчинення злочину, передбаченого ч.2 ст. 332 КК України, згідно з постановою слідчого був визнаний речовим доказом і переданий йому на відповідальне зберігання. При цьому К. був попереджений про кримінальну відповідальність згідно зі ст. 388 КК України за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт або яке описано чи підлягає конфіскації [15].

Висновки

Підсумовуючи усе вищевикладене, значимо, що для кваліфікації суспільно-небезпечного посягання за ст.382, 388, 389 та

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено питання суб'єктивної сторони складів злочинів, які регламентують кримінальну відповідальність за невиконання судового рішення. Визначено, що суб'єктивна сторона аналізованих складів злочинів характеризується лише прямим умислом.

SUMMARY

This article investigates the question of the subjective side of the crimes that govern criminal responsibility for nonfulfillment of a court judgment. Determined that the subjective side of crimes analyzed is characterized only by direct intent.

3891 КК України необхідно встановити ряд суб'єктивних ознак, що характеризують суб'єкта даних злочинів, так і суб'єктивну сторону кожного із цих злочинів. Законодавство про кримінальну відповідальність України встановлює необхідність у кожному конкретному випадку встановлювати відповідність між ознаками суб'єкта злочину, передбаченими у диспозиції та характеристиками особи, яка вчинила злочин: визначати осудність та вік такої особи. Окрім цього, кримінальний закон зобов'язує доводити вину конкретної особи у встановленому законом порядку. Особа не може визнаватися винною у тому злочині, в тих суспільно небезпечних наслідках, які не охоплювалися її свідомістю та розумовою діяльністю.

Література

1. Бажанов М.І. Уголовное право Украины. Общая часть: учебник / Бажанов М.И. – Днепропетровск: Пороги, 1992. – 167 с.
2. Кримінальне право і законодавство України. Частина особлива : курс лекцій / за ред. М. Й. Коржанського. – К. : Атіка, 2001. – 542 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для студентів юрид. вузів і фак. / [П. С. Матишевський, П. П. Андрушко, С. Д. Шапченко та ін.] / За ред. П. С. Матишевського, П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К. : Юрінком Інтер, 1997. – 512 с.
4. Вереща Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України [монографія] / Р.В. Вереща. – К.: Атіка, 2005. – 224 с.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько, О.О. Дудоров та ін. ; За ред. М.І. Мельника, В.А. Климен-

ка. – [5-те вид., переробл. та допов.]. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.

6. Куц В. Зміст вини у злочинах з формальним складом / В. Куц, О. Бондаренко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2009. – № 3. – С.36-40.

7. Никифоров Б.С. Об умысле по действующему уголовному законодательству / Б.С. Никифоров // Советское государство и право. – 1965. – № 6. – С. 26–36.

8. Мельничок В.М. Криміналістична характеристика вини / В.М. Мельничок // Судова практика. – 2009. – № 5. – С. 18–25.

9. Пинаев А.А. Уголовное право Украины. Общая часть / Пинаев А.А. – Х.: Харьков юридический, 2005. – 664 с.

10. Кримінальне право України. Особлива частина : [підручник] / Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко [та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юрид. думка, 2004. – 656 с.

11. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2011. – 155 с.

12. Бантишев О.Ф., Кузьмін О.С. Проблеми визначення форми вини у злочинах зі змішаною протиправністю, пов'язаних з порушенням нормативно встановлених правил // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) . – 2009. – Вип. 21. – С. 163-169.

13. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., перероб. та доп. – К., 2012. – 1316 с.

14. Курс советского уголовного права : в 6 т. / [А. А. Пионтковский]. – М. : Наука, 1970. – Т. 2 : Преступление. Часть общая. – 1970. – 516 с.

15. Вирок Ужгородського міського суду від 06.03.2013 року. Справа №712/21218/12. :[Електронний ресурс]. – Режим доступу: reyestr.court.gov.ua.